

OCENE - ZAPISKI - POROČILA - GRADIVO

Janezu Orešniku (1935–2024) v spomin

Na velikonočni ponedeljek nas je v 88. letu zapustil akad. prof. dr. Janez Orešnik, član drugega razreda za filološke in literarne vede, redni profesor splošnega jezikoslovja in primerjalne slovnice germanskih jezikov ter zaslužni profesor Univerze v Ljubljani. Na Filozofski fakulteti je raziskoval in poučeval od 1961 do leta 2022. Leta 1988 je ustanovil študijsko smer *Splošno jezikoslovje*. Na novo zasnovani katedri za splošno in uporabno jezikoslovje sta začeli delovati znotraj Oddelka za primerjalno jezikoslovje in staro orientalistiko. Med letoma 1990 in 2010 je z manjšimi presledki predstojnikoval Oddelku za primerjalno in splošno jezikoslovje.

Kot prvi redni profesor za primerjalno germansko jezikoslovje je razvijal tudi jezikoslovno skandinavistiko. Po končanem poučevanju je še do konca lanskega leta na svojih sredinih govorilih urah z navdušeno zavzetostjo sprejemal kolege in nekdanje študente. V kontekstu pogovora o kakšnem jezikovnem ali jezikoslovnem pojavu ali pa o kakšni narečni posebnosti slovenščine ni pozabil omeniti, da je sicer po očetu Francu Orešniku rojen Ljubljčan, vendar da je bila mama Gizela Gustinčič iz Križa pri Trstu. In da je bila ona tista, ki je že zgodaj opazila, da ga mikajo jeziki, in mu kupila nekaj predvojnih učbenikov tujih jezikov. Z leti se je njegovo zanimanje za jezike samo še stopnjevalo.

Ob pedagoškem delu je bilo profesorjevo strokovno delovanje tesno prepleteno z delovanjem Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, navsezadnje je t. i. »slovarske delavnice«, kot se je sam izrazil, spoznal že v času študentskega bivanja in zbiranja gradiva na tujih univerzah. Dobro desetletje je deloval kot predsednik znanstvenega sveta inštituta, v obdobju od leta 2013 dalje pa tudi kot član ožje delovne skupine za novi slovenski pravopis.

V jeseni 1954 je na Filozofski fakulteti v Ljubljani vpisal študij indoevropskega primerjalnega jezikoslovja in anglistike. Izbor študija indoevropskega primerjalnega jezikoslovja je bil premišljen, ker se je že kot gimnazijec s prebiranjem antikvarnega priročnika za samoučenje norveščine srečal s skandinavskimi jeziki; tako dobre kot slabe posledice pa je prinesel slučaj, da je bil med letoma 1954 in 1958 na smeri indoevropskega primerjalnega jezikoslovja edini študent profesorja Karla Oštirja. Na ljubljanski filozofski fakulteti je v študijskem letu 1956/57 gostoval danski slavist Gunnar Svane, pri katerem je obiskoval tečaja stare islandščine in moderne danščine, učni jezik je bila srbohrvaščina. Takrat se je odločil, da se bo v znanstvenem delu posvetil predvsem islandščini. Sledila so študijska izpopolnjevanja na Univerzi v Kopenhagnu (med leti 1959–61), med drugim tudi pri slovitem danskem jezikoslovcu Louisu Trolleju Hjelmslevu; v Zagrebu (v letu 1962/63) in še podoktorski izpopolnjevanji v Reykjaviku (1965/66) in na Univerzi Harvard v Cambridgeu v ZDA (1969/70).

Znotraj osnovne usmeritve v zgodovinsko slovnico ga je še posebej pritegnila tema spreminjanja spregatve v zgodovini islandskih glagolov, ki jo je v prid večje predstavljalivosti in širše uporabnosti analogno razširil še na primere v angleščini in nemščini. Glavna teza raziskave je bila, da sedanjske glagolske oblike povzročijo sinkretizem krepkih in šibkih glagolov in s tem zabrišejo izhodiščno ločevanje med t. i. krepkimi in šibkimi glagoli, nasprotno pa se tovrstno ločevanje razkriva v pretekliku oz. v pretekliških oblikah, npr. angleški *sing* je zaradi preteklika *sang* krepki glagol, in nasprotno je npr. *play* zaradi pretekliške oblike *played* šibki

glagol. Jasno se dá tudi ugotavljati prehode med krepkimi in šibkimi preteklikami, in ker je v jezikovnem razvoju bilo več prehodov krepkih v šibke glagole kot obratno, so šibki glagoli precej številnejši od krepkih. Izhodiščno in osnovno gradivo za to študijo mu je bila listkovna zbirka za staroislandski slovar. Sicer pa je po natančnejšem pregledu nekaterih kritičnih izdaj srednjeveških islandskih besedil naletel na, kot piše, »nenavadne primerke glagolskih oblik za konjunktiv preteklika« in za naslovnika, neveščega islandščine, to opiše na primeru iz nemščine: »to je tako, kot bi pri nemškem krepkem glagolu *sterben* 'umreti' poleg konjunktiva preteklika *stürbe* 'bi umrl', obstajal tudi *stürbte* in/ali *sterbte*«. Za njegove naslednike je dragocen podatek, da so vse njegove knjige o islandščini in staroislandski književnosti zaenkrat spravljene v skladišču Filozofske fakultete.

Doktorsko delo *Menjava sprege v zgodovini islandskega glagola* je obranil spomladi 1965. Obdobje intenzivnejšega ukvarjanja s skandinavistiko, še zlasti z islandščino, je profesor zakrožil z odmevno monografijo *Studies in the phonology and morphology of modern Icelandic*, objavljeno 1985 leta v Hamburgu. Za to delo je leta 1987 prejel nagrado sklada Borisa Kidriča.

V času intenzivnejšega ukvarjanja z islandsko morfofonologijo, od sredine šestdesetih pa tja do sredine osemdesetih, je v pogovorih z ameriškim slavistom Waylesom Brownom izvedel tudi za tvorbeno slovnico, kar je odločilno vplivalo na njegovo nadaljnje jezikoslovno delovanje.

V nadaljevanju se je težišče znanstvenega dela profesorja Orešnika preneslo na opisno jezikoslovje, v t. i. naravno jezikoslovje, ki se je v 60-ih letih že razmahnilo zlasti po nekaterih nemških in avstrijskih univerzah, raziskovalo pa je predvsem morfologijo jezikov. Profesor Orešnik je to vrsto jezikoslovja samostojno razširil na skladnjo in svoj različek naravnega jezikoslovja poimenoval naravna skladnja. Naravno skladnjo kot deduktivno jezikoslovno teorijo je utemeljil na algoritmu, ki ga je sam določil, in s tem algoritmom se utemeljujejo tudi lestvice naravnosti, ki jih je profesor preizkušal na slovenskem gradivu, in sicer na ravnini oblikoskladnje.

Janez Orešnik je tako zasnoval poseben model naravnega jezikoslovja, opisan v zadnjih dveh monografijah *Diahrona naravna skladnja* (2013) in *Naravna skladnja* (2015), in iz tega jezikoslovnega modela je zrasla tudi samostojna šola naravne skladnje pri nas. Tu je prišla do izraza njegova mentorska žilica: imeti svojo jezikoslovno šolo v našem prostoru je bil vsekakor dosežek.

Obširno jezikoslovno razgledanost je po letu 1990 usmeril na raziskovanje predvsem splošnojezikoslovnih tem s poudarkom na prispevku slovenščine k reševanju splošnojezikoslovnih vprašanj. Sam je rad poudaril, da je njegovo jezikoslovje predvsem uporabno, ker si je med drugim tudi želel, »da bi bila slovenska slovnica uporabna v računalništvu«, zlasti v smislu samodejnega prepoznavanja skladnje; tu je nezanemarljivo njegovo sodelovanje z računalničarji in programerji, ki so potrebovali njegovo poznavanje jezikov in jezikoslovja. Teoretično se je opiral na tvorbeno slovnico, ki je po njegovem prepričanju najbolj razvila prav skladnjo, in bi potemtakem skladenjska teorija tvorbene slovnice lahko koristno prispevala k hitrejšemu razvoju tudi slovenske skladenjske teorije. Nastale so monografije, ki niso ostale neopažene, še več, z leti smo čedalje večkrat pogledovali vanje. Med najbolj brani sta bili in sta še *Udeleženske vloge v slovenščini* (SAZU, 1992) in *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica* (SAZU, 1994). Vsaj v našem prostoru malo manj razširjene in razpravljalno odmevne so bile samostojne razprave s področja opisne naravne skladnje: *Krepke in šibke dvojnice v skladnji / Strong and weak variants in syntax* (SAZU, 1999), *Predvidljiv vidik (obliko)skladenjskih dvojnic (A predictable aspect of (morpho)syntactic variants*, SAZU, 2001) in *Jezikovna naravnost v (obliko)skladnji – angleški zgledi / Naturalness in (morpho)syntax: English Examples* (SAZU, 2004). Zlasti z informativno-predstavitvenim namenom je bilo leta 1995 napisano delo *Uradi*

za jezik v *Skandinaviji* (SAZU, 1995), ki je za naš prostor takrat imelo praktičnouporabno primerjalno vrednost.

Skupno vsem njegovim monografijam je, da v komentarjih in bibliografijah vključujejo pomembne tuje jezikoslovne vire – in takrat zagotovo najaktualnejše, danes pa še vedno pomembne ali celo temeljne. To je seveda bilo vsakomur izmed nas dragocena ponudba in vabilo za nadaljnje raziskovanje.

Branje njegovih besedil ni dolgočasno, metajezik je jasen in zato lažje dostopen, svoje dodaja še slikoviti in pogosto nagajivi zgledi, ki človeško pritegnejo in naredijo v osnovi sicer zahtevno strokovno vprašanje na neki način bolj življenjsko in celo prijetno. Tako npr. pri branju njegovih *Udeleženskih vlog* poleg jezikoslovnih komentarjev pri opisih vezljivosti posameznih glagolov pozornost vzbudijo zgledi z namerno hudomušno vsebino, kjer osrednji udeleženski vlogi osebkov zasedata Janez in Micka.

Druga monografija o univerzalni slovnici že v naslovu pomenljivo loči glagolski vid kot specifiko posameznega jezika od univerzalnejših slovničnih kategorij, kot sta npr. vezljivost oz. valenca ali način.

Profesor ni skrival zadreg in težav pri iskanju dovolj povednih slovenskih jezikoslovnih ustreznic za kakšne sorazmerno redke jezikovne ali jezikoslovne pojave. Skratka, s svojim delovanjem je slovensko jezikoslovje tako vsebinsko kot terminološko razgibal. Kot pozoren in strokovno kritičen sogovornik je bil zelo hvaležen za vsak odziv na svoje delo.

Njegova vzporedna strokovna stalnica je bil Lingvistični krožek Filozofske fakultete, ki s kratico LK označuje tudi ljubljanski krožek, primerjalno z zagrebškim, kopenhagenskim in navsezadnje tudi znamenitim praškim krožkom. Tudi po njegovi zaslugi se je sredi šestdesetih let začel urejati arhiv krožka, ki bo v prihodnje kot rastoča celota odkrival dragocen vpogled v jezikoslovne razprave in hkrati nudil pregled obravnavanih problemskih in aktualnih jezikovnih in jezikoslovnih vprašanj. Lani maja je ljubljanski lingvistični krožek obhajal sedemdesetletnico, ob šestdesetletnici pa je na tisočem sestanku prof. Orešnik predstavil njegovo zgodovino, ki jo je sklenil z besedami: »Mi, jezikoslovci, in posebej naš krožek se nikakor ne moremo izogniti odgovornosti za sedanje strokovne razmere. Zato krožek ne sme nehati skrbeti za ozaveščenost članov o vsem jezikoslovnem, temveč se bo moral tudi v prihodnosti spoprijemati s starimi in novimi izzivi. Torej se vidimo na 1001. sestanku.«

Raziskovalno, pedagoško in mentorsko delo profesorja Orešnika ni ostalo neopaženo. Leta 1987 je prof. Janez Orešnik postal izredni, 1993. pa redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, istega leta je postal še član Evropske akademije znanosti in umetnosti v Salzburgu. Od maja 1992 do marca 1999 je bil tajnik II. razreda za filološke in literarne vede.

Za svoje znanstvenoraziskovalno delo je prejel številna odlikovanja, in sicer 1987 nagrado Sklada Borisa Kidriča in v istem letu tudi veliko priznanje Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani; leta 2004 zlati red za zasluge Republike Slovenije, leta 2007 Zoisovo nagrado za življenjsko delo na področju jezikoslovja, 2010 pa priznanje Študentskega sveta Filozofske fakultete za nadpovprečno pedagoško delo. Po upokojitvi je bil 2011 imenovan še za zaslužnega profesorja Univerze v Ljubljani.

Še posebej zadnji dve desetletji so ga intenzivno zaposlovala vprašanja, kot Kaj s slovenščino kot učnim jezikom in jezikom znanosti, in Kaj je z znanostjo v jezikoslovju in na področju humanistike nasploh?

Razvrednotenje jezikoslovja kot znanosti je razkrinkal s hkratnim spoznanjem, da »o slovenščini v znanosti in visokem šolstvu želijo odločati strokovno nepristojni – in pika«: To je »torej tako, kakor bi jaz kot nematematik, a kot redni uporabnik matematike (računanja) imel javni nastop o tem, ali je rezultat $2 + 2$ bliže 3 ali 5«. Nihče mi ne krati pravice, da govorim o tej temi, a če imam resne namene in ker smem utemeljeno domnevati, da ve matematik nekaj več o $2 + 2$ kot jaz, bom najprej stopil v stik z matematiko.«

Na eni od lanskih sej razreda sva soglašala, da če se znanstvenost meri z določljivo oz. izmerljivo dodano vrednostjo, potem tovrstna merljivost tudi v jezikoslovju ni in ne sme biti vprašljiva, saj resno raziskovanje jezikov temelji na preverljivosti, enoznačnosti, dokazljivosti in razumljivosti.

Za konec našega tukajšnjega sobivanja se je profesor še enkrat pohecal z nami; ja, življenje je sestavljeno iz naključij, ki to v bistvu niso: fizično nas je zapustil na velikonočni prvoaprilski ponedeljek, in ta dan obiskov in srečanj je prav letos sovpadel z dnevom potegavščin in hudomušnosti; s slednjimi je profesor sebi in vsem nam lajšal težja obdobja.

Bil je eden najbolj cenjenih slovenskih jezikoslovcev doma in v tujini, erudit na svojem področju. Ob vsej svoji svetovljanskosti je ostal tudi slovensko samozavesten. Zaradi vsega povedanega bo z nami še naprej.

Andreja Žele
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani;
ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
andreja.zele@ff.uni-lj.si

Slavistična revija 72/2 (2024): 211–214
DOI 10.57589/srl.v72i2.4187
Tip 1.26